

Краків, 16 червня 2013 р.

**Вельмишановний Пан
Президент України
Віктор Янукович**

ДРУГИЙ ВІДКРИТИЙ ЛИСТ У СПРАВІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Вельмишановний Пане Президенте

Ввічливо Вас просимо розглянути цей, а також наш перший лист від 16.05.2012 р. Просимо також обидва наші листи передати на розгляд представникам відповідних законодавчих і виконавчих влад України, які працюють над прийняттям законів, що забезпечать збереження, всебічний розвиток та функціонування української мови як державної “в усіх сферах суспільного життя на всій території України”, як гарантується це в Конституції України. Ми також просимо взяти до уваги наші думки й спостереження, висловлені як у нинішньому – другому, так і першому нашому листі від 16.05.2012 року, про долю якого ми не знаємо, хоча за Вашим, Пане Президенте, дорученням та дорученням прем'єр-міністра Миколи Азарова і міністр Раїси Богатирьової лист цей передано на розгляд відповідному міністерству України.

Оскільки від дати постановня нашого листа з 16 травня 2012 року минуло 13 місяців, а ми не знаємо його долі та не бачимо дій для забезпечення і розвитку української мови, а передовсім тому, що протягом цього часу появилось багато нових фактів та оцінок відносно самої процедури схвалювання, а відтак втілювання в життя закону про “мовну політику в Україні”, і тому, що у законодавчому процесі схвалення “мовного закону” не відбулось його обговорення, - будемо вдячні за ознайомлення з нашими, як минулорічним, так і нинішнім, листами. Наші думки, оцінки і висновки, як гадаємо, можуть стати для Вас корисними, оскільки у багатьох випадках є вони результатом наукових досліджень, стажувань краківських українознавців в університетських осередках України, а що найважливіше - ці спостереження і запитання є також плодом наукових досліджень, представлених і проdiskутованих на організованих Кафедрою українознавства у Кракові двох міжнародних конференціях з участю близько 80-ти українознавців з різних міст України, Польщі та столиці Євросоюзу – Брюсселя. Всі матеріали тих конференцій, які вже готові до друку, передамо Вам у книзі та інтернетному виданні під кінець вересня 2013 року. Поки що в додатку подаємо лише список авторів, представлених у програмі конференцій, висновки вибраних учасників конференцій, дискусії та прийнятої присутніми на пленарному засіданні резолюції до влад, вчених, всіх, кому не байдужа доля української мови як державної¹.

¹ Див. програму міжнародної конференції “Українська мова у житті та діяльності еліти в Україні протягом віків Культура, наука, освіта, релігія, суспільство, політика” (Краків, 19-20 листопада 2012 року): http://www.nestor.cracow.pl/wydarzenia/program_konferencja_jezyk.pdf, а також програму другої міжнародної конференції “Поляки, українці, росіяни. Шляхи пізнання і порозуміння” (Краків, 11 червня 2013 року): http://www.nestor.cracow.pl/data/uploads/files/cms-page-file/19/konferencja_polacy_program.pdf.

На основі вибраних з багатьох найновіших фактів, подій і дискусій як в Україні, так і на наших конференціях у Кракові, представимо в другому листі лише декілька наслідків втілювання в життя “мовного закону”. Наші аргументи представляємо Вам в аспекті історичному, суспільному та юридично-політичному, в тому числі міжнародному, а особливо в культурно-освітньому й громадсько-побутовому контексті. Робимо це для представлення можливо повного та багатостороннього образу загроз для розвитку і функціонування української мови як державної та деструктивних наслідків маргіналізації української мови для збереження незалежності України та її всебічного розвитку.

Вважаємо, що сьогоднішня заполітизованість “мовного закону” – це на нашу думку найбільша небезпека для України, тому що закон цей розпалює ворожнечу між громадянами тієї самої держави та приносить, на жаль, негативні наслідки для всіх громадян України, а також для українсько-російських стосунків, котрі можуть і повинні бути партнерськими, мирними й добросусідськими, як і з усіма безпосередніми найближчими та дальшими сусідами України. З тих-то причин хочемо включитись до дискусії, яка все ще триває, про нинішній стан та перспективу розвитку і функціонування української мови як державної.

Маргіналізація української державної мови як результат історичних обставин²

Як виникає з наукових досліджень, не тільки польських українознавців, але й російських незалежних істориків та мислителів XIX і XX століття, сьогоднішня домінація російської мови, яка маргіналізує українську державну мову є наслідком не дотримання царями Росії Переяславської угоди, знищення козацьких прав й вольностей і підпорядкування України наперед царській, а опісля комуністично-сталінській імперії. Сучасний незалежний російський історик Ігор Торбаков доказує, що після 1654 року за дорученням царя князь Василій Голіцин дописав відповідні пункти до документу Переяславської угоди, які ліквідували козацькі права і вибір гетьмана України. Опісля князь Александр В'яземський виконував доручення Катерини II, яка в переданій князю інструкції наказувала: “Малоросію, Інфлянти і Фінляндію треба найбільш лагідними способами довести до того, щоб вони були русифіковані й перестали тягнути як вовки до лісу [...] Коли в Малоросії не буде вже гетьмана, треба докласти усіх зусиль не тільки для того, щоб хтось у майбутньому не одержав посту гетьмана, але щоб навіть пам'ять про гетьманів пропала на віки”. Як був реалізований цей наказ, свідчить доля Івана Мазепи, Павла Полуботка і всіх “мазепинців”³.

Чітку й справедливу оцінку царської русифікаторської політики дав Александр Герцен, який заслуговує на популяризацію в Україні і в Росії. Дев'ятнадцятивічний російський письменник дійшов висновку, що Москва обдурила Україну. На сторінках

² Наведення найважливіших історичних подій і фактів необхідне для зрозуміння мовної ситуації у східних містах України, де найчастіше – як ми переконались – можна почути пояснення “так исторически сложилось, что Харьков, Донецк, Луганск, Одесса – это русскоязычные города”. Наші співрозмовники, найчастіше з вищою освітою, не знали про ті як же важливі історичні факти, тому ми їх наводимо. Як знаєте, факти не виникають з нічого і не складаються механічно на історію даного народу і держави.

³ Igor Torbakow, *Swój czy obcy? Stereotyp Ukraińca w Rosji XVII–XVIII wieku*, “Між сусідами”. Альманах Фундації св. Володимира Хрестителя Київської Русі у Кракові, т. VIII, 1998, с. 188–203.

видаваного у Лондоні “Колокола” в статті “Письма о России і Польше”, Герцен писав: “Хмельницький піддався цареві не з любові до Москви, але з недовіри до Польщі [...] Москва, а точніше Петербург змусили його ненавидіти москалів [...] Приєднавшись до Великої Росії, Малорусь (як називано у той час Україну) застерегла собі поважні права. Цар Алексій присягнув, що цих прав буде додержувати. Петро I під приводом зради Мазепи, полишив тільки тінь тих привілеїв. Зміцнюючи владу в Малорусії, Єлизавета і Катерина ввели панщину. [...] Несчастлива країна протестувала, але чи могла вона протиставитися невмолимій лавині, яка точилася з півночі, з Петербургу до Чорного моря і покривала все одноманітним, льодяним саваном неволі [...] Отже, яким чином розв’язати проблему України? – питав Герцен: Довголіття панування нічого не доказує, втрачене панування ще менше. Чи ж право підкорення? Останній загарбник буде панувати доти, доки не поконе його інша сила. Підкорення є фактом, а не правом. На мою думку, – переконував Герцен – проблему можна розв’язати дуже простим чином. Україну у такому випадку треба визнати як вільну і незалежну державу. Розв’яжімо їм руки, розв’яжімо їм язик, нехай їх мова буде повністю вільною, а тоді вони скажуть своє слово, переступлять через батіг [...]”⁴.

Як знаємо перший раз в історії український народ міг висказати своє слово щойно у 1989 році на з’їзді Народного руху України, коли його делегати висловили волю життя у відродженій, незалежній, соборній, українській державі, існування якої проголосила Верховна Рада Советської України, а підтвердив загальнонаціональний референдум уже незалежної України у грудні 1991 року.

Отже не тільки українці, але і російські демократи знали вже у XIX столітті, що не було так, як думав Михайл Катков або Віссаріон Белінський, які заперечували існування української мови, народу і держави навіть після надрукування “Кобзаря” Шевченка. Пригадаймо, що на думку Каткова “Україна ніколи не мала власної історії, ніколи не була окремою державою [...] Ніколи не було малоросійської мови і незважаючи на зусилля українофілів вона не постала аж до сьогоднішнього дня”. М. Каткову вторював апологет О. Пушкіна – Віссаріон Белінський, який уперто повторював, що “Малорусь ніколи не була державою і що за цим йде, не мала власної історії. [...] Історія Малорусії є притокою, яка вливається до великої історії Росії. Історія Малорусії – це тільки епізод панування царя Алексія Михайловича [...] Малорусини завжди були племенем і ніколи не творили народу, а тим більше держави... Плем’я може мати тільки народні пісні, але не може мати великих поетів, яких мають тільки великі народи, а що ж це за народ без великого, автономічного й політичного значення. Живим доказом цієї правди є Гоголь, в його поезії зустрічаємо багато корінних українських елементів, яких немає і не може бути в російській літературі, але хто ж назве його українським поетом” – підкреслював у середині XIX століття В. Белінський, якого поглядів ніхто, ані в Україні, ані в Росії до сьогодні не досліджує, критично не аналізує і не популяризує навіть серед спеціалістів українознавців і росієзнавців⁵, без чого неможливий процес взаємного пізнання і по-

⁴ А. Герцен, *Письма о России и Польше*, «Колокол» 1859, № 34, або А. Герцен, *Собрание сочинений*, т. XII, Москва 1957, с. 327. Див. також на цю тему В. Мокрий, *Україна і Росія – два бачення діяльності гетьмана Богдана Хмельницького та Івана Мазепи*, [у:] *Духовні джерела помаранчевої революції 2004 року в Україні*, Краків 2006, http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/mokry_pomarancza/m_pomar_spis.htm.

⁵ В. Белінський, *Полное собрание сочинений*, Москва 1954, т. V, с. 176-179, с. 330. В. Белінський, „Кобзар” Т. Шевченко, [в:] В. Белінський, *Полное собрание...*, т. IV, с. 171-172; т. V, с. 287-288; т. VI, с. 172-173.

розуміння поляків, українців, росіян. Питанням тим плануємо присвятити цикл наукових конференцій, який ми почали у червні 2013 року.

Пригадаймо, що наслідки русифікації України в 1654-1917 роках глибоко збагнув і особисто пережив переслідуваний особисто Йосифом Сталіном світової слави письменник і кінорежисер Олександр Довженко, який у своєму щоденнику, між іншим, писав:

“Духовна атмосфера в інституті була дуже важкою. Місто маленьке, «обивательське». Інститут виховував добронравних, політично неписьмених наївних учителів для вищих початкових шкіл... Тут же в інституті я вперше познайомився з українськими книжками на квартирі у своїх товаришів. Це був “Літературно-науковий вісник” і газета “Нова рада”, що видавалися, здається, у Львові і читалися у нас потай від педагогів як щось рідне, але заборонене. Заборонено було в нашому середовищі розмовляти українською мовою. З нас готували учителів – обрусителів краю. В Київській, Подільській і Волинській губерніях до нашої платні згодом додавалася якась надбавка, здається, вісімнадцять карбованців на місяць, - за обрусіння краю...

Настав сімнадцятий рік. Скинення царя і самодержавства ми, вчителі, селянські сини, чиновники дев'ятого класу, зустріли з величезною стихійною радістю...

Я вигукував на мітингах загальні фрази і радів, мов собака, який зірвався з цепу, щиро вірячи, що вже всі люди брати, що вже все цілком ясно, що земля у селян, фабрики у робітників, школи в учителів, лікарні у лікарів, Україна в українців, Росія в росіян, що завтра про це довідається увесь світ і, вражений розумом, що осяяв нас, зробить у себе те ж саме...

Про комунізм я нічого не знав, і якби мене спитали тоді, хто такий Маркс, я відповів би, що це, мабуть, видавець різних книжок... Світ виявився значно складнішим. Складнішою виявилася і тодішня Україна. Була вона повна своїх і чужих панів...”⁶.

Страх перед наслідками українізації як головна причина штучного голодомору 1932-1933 років⁷

“Сталіну була потрібна Україна без українців”
Левко Лук'яненко

Коли після визначення багатьма країнами світу голодомору в Україні як геноциду, а особливо після покладення президентом США Д. Бушем квітів під пам'ятником жертвам штучного голодомору в Києві, почалась істерія у противників вшанування пам'яті жертв голодомору серед частини провідних політиків в Україні, а особливо се-

⁶ “Українська літературна газета”. Місячник літератури, мистецтва, критики, наукового і громадського життя, лютий 1958 р., рік IV, ч. 2 (32), с. 6.

⁷ Українознавцям у Польщі – і як ми консультували – у світі годі зрозуміти, що члени Верховної Ради України мають аж такі проблеми з вшануванням 80-тої річниці жертв штучного голодомору 1932–1933 років у 2013 році. Чим пояснити факт, що під час компромісної пропозиції, щоб вшанувати мільйони жертв голодомору – українських селян-хліборобів хвилиною мовчання, члени фракції депутатів Комуністичної партії України демонстраційно не встали зі своїх крісел?

ред політиків сусідньої держави. Левко Лук'яненко, який після 26 років концтаборів дожив незалежної України, сказав в ефірі 5 каналу телебачення здавалось перебільшену думку: “Сталіну була потрібна Україна, але без українців”. Ми знайшли документи на підтвердження тієї думки, докази якої є в переданих Вам в додатку до цього листа двох фільмах про голодомор 1932–1933 років, які повинні оглянути всі громадяни України та громадяни сусідньої Польщі, Росії, Євросоюзу та світу.

Отже, знайдені нами документи є свідомством того, що коли Російська комуністична партія (большевиків) мала труднощі з переконанням до ідеалів комунізму українських робітників, а особливо селян, лідери комуністичної партії – Ленін⁸ і Сталін – дійшли висновку, що до комунізму можна переконати білоруських та українських робітників і селян лише в їх рідних білоруській та українській мовах.

Поштовх для українізації зрусифікованої України, яку за дорученням Леніна почав українізувати народний комісар Микола Скрипник, міг дати скликаний у 1921 році X з'їзд Російської комуністичної партії (большевиків), на якому - як читаємо в стенограмі матеріалів, виданих у 1933 році (sic!) – Йосиф Вісаріонович Сталін на одержану від одного з делегатів з'їзду записку відповів:

“Здесь я имею записку о том, что мы, коммунисты, будто бы насаждаем белорусскую национальность искусственно. Это неверно, потому что существует белорусская национальность, у которой имеется свой язык, отличный от русского, ввиду чего поднять культуру белорусского народа можно лишь на родном его языке. Такие же речи раздавались лет пять тому назад об Украине, об украинской национальности. А недавно еще говорилось, что украинская республика и украинская национальность – выдумка немцев. Между тем ясно, что украинская национальность существует, и развитие ее культуры составляет обязанность коммунистов. Нельзя идти против истории. Ясно, что если в городах Украины до сих пор еще преобладают русские элементы, то с течением времени эти города будут неизбежно украинизированы. Лет 40 тому назад Рига представляла собой немецкий город, но... теперь Рига – чисто латышский город. Лет 50 тому назад все города Венгрии имели немецкий характер, теперь они мадьяризированы. То же можно сказать о тех городах Украины, которые носят русский характер и которые будут украинизированы, потому что города растут за счет деревни. Деревня – это хранительница украинского языка, и он войдет во все украинские города как господствующий элемент. То же самое будет с Белоруссией, в городах которой все еще преобладают небелорусы... и поэтому я не согласен с автором записки, который говорит, что мы искусственно насаждаем белорусскую национальность”⁹.

⁸ Свідомством того, що Російська комуністична партія (большевиків) досконало розуміла значення і одночасно загрозу для будови комуністичного “раю на землі”, є реакція Леніна на заборону царським урядом святкування 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Вождь революції писав, що заборона шевченківських святкувань була “таким знаменитим, досконалим, просто щасливим і влучним рішенням для агітації проти царського уряду, що кращу агітацію важко собі уявити [...] Після того рішення мільйони “філістрів” обивателів почали перетворюватись у свідомих громадян і переконуватись про правдивість ствердження, що Росія є “тюрмою народів”. В. Ленін, *Твори*, т. XX, Варшава 1951, с. 244, цит. за: Taras Szewczenko, *Wybór poezji*, оргас. М. Jakóbiec, Wrocław 1974, s. CIX.

⁹ *Протоколи X Съезда РКП(б)*, Институт Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б), Партиное Издательство, Москва 1933, s. 216. Цікаво, що стенограми доповідей X з'їзду Російської комуністичної партії (большевиків) були видані якраз у 1933 році.

На як піддатливий, відповідний ґрунт випала українізація свідчить між іншим діяльність комуніста Миколи Скрипника, про що ми писали в нашому першому листі¹⁰. Притаманне робітникам і селянам кожного народу прагнення освіти, якої-небудь освіти, як основи до самостійного, критичного думання настільки злякало Сталіна та його соратників, що почались переслідування українських “націоналістів” і “розстріляне відродження” української інтелігенції¹¹.

Після винищення української інтелігенції комуністичні, сталінські чиновники розпочали планове безжалісне винищування “хранительницы украинского языка” – берегині української мови і культури, створеної протягом століть хліборобами, які є “кров’ю” української землі, котру найкраще збагнули Тарас Шевченко і Василь Стефаник¹². Те, якими способами винищували українських хліборобів під час штучного голодомору у 1932-1933 роках, показують згадані вже два фільми: “Жнива розпуки” (“Harvest of despair”), знятий у 1985 році в Монреалі, та “Закляття безпам’ятства. Голодомор на Луганщині” Ірини Магрицької з Луганська, які були представлені на згаданій вже міжнародній конференції “Поляки, українці, росіяни. Шляхи пізнання і порозуміння” (Краків, 11 червня 2013 р.) і які також посилаємо Вам у надії, що Ви Пане Президенте самі оглянете ті фільми, та посприєте, щоб їх оглянули громадяни сусідньої Росії, Польщі, Білорусі, Литви.

Юридично-політичний і суспільно-громадський аспект “мовного закону”

Постійно аналізуючи в Кафедрі українознавства Факультету Міжнародних і політичних студій Ягеллонського університету розвиток подій в Україні, особливо у мов-

¹⁰ Варто пригадати, що після кількох років офіційної українізації зрусифікованої царською владою України, М. Скрипник подавав в наступних числах ефекти своїх дерусифікаційних дій: “В 1928 році було на Україні загальнополітичних газет 45, в 1929 – 84. 1928 року річний тираж був 2 635 246 примірників, а через рік тираж побільшився до 4 220 363 примірників... “Комуніст” 1928 року мав тиражу 28 000 примірників, а в січні 1930 року від має 122 000 примірників. “Вісті” з 46 000 примірників тиражу 1928 року зросли до 90 000 примірників в 1929 році, “Радянське село” з 172 000 примірників за цей час зросло до 600 000 примірників. Журнали, видавані українською мовою, становили 71,2% в 1928 році, а тепер становлять 84%. Якщо взяти тираж, то він щодо українських журналів більшає так: з 70% 1928 році до 94% в 1929 році” (див. І. Кошелівець, *Микола Скрипник. Сучасність*, Мюнхен 1972, с. 111–112).

¹¹ На жаль, як відомо, діячі українізації увійшли в історію як представники “Розстріляного Відродження”, їхні твори надруковано завдяки засновникові паризького журналу “Культура” – Єжи Гедройцю в антології авторства Юрія Лавріненка під заголовком “Розстріляне відродження” (Париж 1958). На основі орієнтованих оцінок і обрахунків кількість 233 українських письменників, які пропали безвісти була розшифрована наступним чином: розстріляно 17 осіб, покінчили самогубством – 8, було вислано до таборів та за допомогою інших поліцейських засобів виключено з літературного життя (серед них можуть бути розстріляні та такі, що померли в таборах) – 175, зникло безвісти – 16, померло власною смертю – 7. Див. В. Мокрий, *Trzy ukraińskie odrodzenia literackie: doba renesansu – przelom klasycystyczno-preromantyczny – powolucyjne lata XX wieku*, “Slavia Orientalis” 1998, nr 3, s. 489–500. Після періоду українізації розпочалася трагічна смуга сталінських репресій і русифікації України, описана у відомій книжці колишнього міністра культури України Івана Дзуби “Інтернаціоналізм чи русифікація” (Монреаль 1968, с. 264).

¹² Наювілей 60-ліття від дня народження В. Стефаника присутні на святі письменника селяни, звертаючись до автора “Камінного хреста”, між іншим, сказали: “Ти підняв нашу душу, віками тратовану чужими, а нехтовану своїми, і підніс її до таких висот, які належаться синам Землі. Лише Ти один знаєш, що наша мужицька душа тверда і неподатна, бо такою нас зробила Вона – Земля, а ми її кров. Цит. за: W. Mokry, *Ukraina Wasyła Stefanyka*, Kraków 2001, s. 115.

ному питанні та враховуючи думки і оцінки учасників обох згаданих міжнародних конференцій, можемо ствердити, що дуже небезпечною для соборності, незалежності і мирного всебічного розвитку української державності була сама ініціатива і вибір передвиборчого часу на прийняття і втілювання в життя “мовного закону”. В процесі його схвалювання на жодному етапі, як першого, так і другого читання, а також перед остаточним підписанням не проводилася дискусія і необхідне допрацювання закону.

Проблему української мови як державної, хоча не була вона пріоритетною для внутрішньої політики України, партія влади використала у передвиборчій кампанії, незважаючи на сьогоднішні наслідки відвічних переслідувань української мови та її значення української мови у духовному житті України, у збереженні основних національних традицій, ідентичності, культури й менталітету українського народу¹³. Таким чином, проблеми мови, зв’язані з ідентичністю держави та сильна символізація проблеми мови довели до того, що суперечки набрали політичного значення з огляду на їх ідейний характер і стали ще важчими до розв’язання, як в недавньому минулому¹⁴.

З аналізу проекту закону про “мовну політику” в Україні виникає, що ініціатори і прихильники закону про “мовну політику” використовуючи ратифіковану Україною у 2003 році “Європейську хартію регіональних мов або мов меншин” (The European Charter for Regional or Minority Languages), змінили суть ключової для “мовного закону” категорії “Minority Languages”, яка в “Європейській хартії регіональних мов або мов меншин” торкалася зовсім інших проблем і охорони мов, ніж в Україні. Пригадаймо, що Хартія увійшла у життя 2006 року. Їх завданням є охорона, захист мов меншості. Автори хартії опирались на аналізах ситуації у Західній Європі, де крім Бельгії та Ірландії, у всіх державах домінує державна мова. Натомість біля мов національних меншостей виступають локальні мови, яких носії не вважають себе за національності. В Києві **помилково** перекладено одну з ключових для того закону категорію – в місце мов меншостей (Minority Languages) в українському тексті є мова про мови меншин.

У зв’язку з тим Україна декларує новим законом “про мовну політику” охорону, захист мов національних меншин на всій території країни, не зважаючи на те, що більшість держав, які підписали хартію, забезпечують охороною регіональні мови лише на території їх корінних регіонів¹⁵.

Прийняття “мовного закону” використано як претекст до узаконення мовної діяльності в тих регіонах України, де більшість русифікованих від поколінь громадян часто неросійського походження, а також росіян спілкується російською мовою і не вважають за корисне, потрібне і доцільне вивчати державну українську мову своєї Батьківщини. Безсумнівний доказ такої мети ініціаторів і прихильників прийняття “мовного закону” було незгідне з Конституцією України і не попереджене жодними підрахунками про життя корінних національних меншин безправне схвалювання обласними депутатами закону про прийняття російської мови як урядової мови, тобто російської наці-

¹³ Після Олександра Потебні в мові закодований менталітет кожного народу. Див. О. Потебня, *Мова, національність, денаціоналізація: Статті і фрагменти*, Упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова, Нью-Йорк 1992.

¹⁴ Див. T. Olszański, *Problem językowy. Próba nowego spojrzenia*, Prace OSW, nr 40, Warszawa 2012, s. 36.

¹⁵ M. Porębska, *Sytuacja językowa na Ukrainie*. Praca dyplomowa w Katedrze Ukrainoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.

ональної меншості даного регіону, в якому живе нібито 10% представників російської меншості не беручи до уваги чи є це русифіковані українці чи інші національні меншини. Очевидно не йдеться тут про російську національну меншину, якої статус точно неокреслений. Видно, що якраз цей брак в законодавстві і нечітке сформулювання та неокреслений статус російської нацменшини було використано у законі про мовну політику в Україні 2012 р. не згідно з Конституцією і законом про національні меншини. Як бачимо, не взято тут до уваги причин домінації російської мови, що є обов'язком кожного інтелігента і дослідника. Навпаки використано тут наслідки триваючої від століть денационалізації і советизації всіх громадян України в тому числі всіх національних меншин і народів, яким довелось жити в царській, а відтак в комуністично-сталінській імперії.

Якщо представникам влади законодавчої, виконавчої та судової державної системи відомо, що закони не можуть схвалюватися не згідно з діючою Конституцією України, тоді, як гадаємо, обласний законодавець не може схвалювати суперечних Конституції України своїх законодавчих актів, які змінюють норми Конституції і всупереч їй втілюються в життя. Все це записано в 10 статті Конституції України, в якій читаємо, що: “Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України”. Якщо конституційні права і обов'язки виконуються, тоді постає основне запитання:

1) які є причини, джерела нинішньої, з одного боку, заполітизованості “мовного закону”, а, з другого боку, де шукати відповіді на запитання, чому представники законодавчої і виконавчої влади протягом 22 років незалежності не створили відповідних умов для збереження і розвитку української мови як державної, яка повинна функціонувати у всіх сферах суспільного життя на всій території України?

2) чому від схвалення Конституції України у 1996 році президенти України, які є гарантом виконання законів Конституції і гарантують вільний розвиток української мови як державної, не запевнили її розвитку у всіх ділянках суспільного життя на всій території країни?

3) Чи всі національні меншини, включно з російською національною меншиною, яким забезпечено всі права і які мають конституційні обов'язки визнавати українську мову як державну та згідно з конституційним обов'язком мають забезпечене навчання української державної мови і чи вони володіють державною українською мовою, як вимагає того Конституція України?

4) Чи державні органи законодавчої і виконавчої влади виконують свій конституційний обов'язок, який говорить, що “Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України”. Знаємо, що на жаль є в українських гілках влади та адміністрації депутати, урядовці, які не спроможні, не в силі, чи не вважають за потрібне сказати хоч одне слово в державній українській мові.

5) Чи є у світі хоч одна держава, окрім Білорусі, в якій представники різних органів влади, в тому числі найвищих державних установ, які користають з усіх прав, не виконують основного обов'язку, яким є знання і володіння мовою держави, в якій не тільки живуть, але й тою державою управляють? Чому, наприклад, політики Латвії, Литви, Естонії, зуміли забезпечити всебічний розвиток і функціонування своїх національних державних мов у всіх сферах суспільного життя тих країн, де народи тих держав були русифіковані і совєтизовані подібно до українського народу? Без знання державної мови неможливе життя громадянина, а тим більше урядовця й представника влади, у згаданих Литві, Латвії, Грузії, Росії, США, Німеччині, Франції, Польщі, незалежно від того, яку ціну кожен народ заплатив, або не був змушений платити, за збереження своїх національної мови, культури, ідентичності і права на самовизначення.

Українська мова у міжнародних контактах і дипломатичних переговорах Київ–Брюссель

Образ функціонування української мови в міжнародних відносинах, а особливо в дипломатичних переговорах Київ–Брюссель віддзеркалює політичну культуру, ставлення політиків до духовних надбань українського народу, є свідоцтвом пошани, а точніше нешанування політиками відвічних національних традицій і досягнень, збережених і надбаних в як же важких умовах представниками українського народу та співтворцями незалежної України, яку даний політик репрезентує на міжнародному форумі.

Оскільки дипломати й політики, які представляють державу у міжнародних контактах, задають тон всім іншим міжнародним відносинам у головних сферах суспільного життя на всій території України, починаючи від туризму, економічної, торгівельної, а на науковій співпраці кінчаючи, наведу висновки аналізу функціонування української мови в дипломатичних переговорах представників влад й політиків України у розмовах з членами відповідних комітетів Європейського Парламенту, де діють відповідні комітети для контактів з Україною.

Пише про це, між іншим, у своїх статтях та підготовленій до друку книжці “Зірки і Тризуб: Європейська інтеграція України” дорадник Комітету закордонних справ Європейського Парламенту для контактів з українським представництвом при Євросоюзі Мацей Ольхава. На міжнародній українознавчій конференції 2012 року у Кракові, на основі зібраних протягом кількох років матеріалів у Європейському Парламенті Мацей Ольхава представив дуже сумний й неочікуваний для політиків Євросоюзу образ функціонування української мови в переговорах з євродепутатами і політиками в Європарламенті. У своїй доповіді, зміст якої Ви одержите в книзі матеріалів згаданої краківської конференції, Мацей Ольхава аргументовано вказує, що: вживання, а радше невживання української мови представниками українських політиків в Європейському Парламенті “віддзеркалює нестабільну ситуацію в Україні та контрверзи, зв'язані зі статусом української державної мови в суспільному житті, а передовсім з незнанням і невживанням української мови багатьма представниками влади, урядовцями та суспільно-громадськими діячами”. [...] Невипадково присутність мови в інституціях Євросоюзу в контексті дипломатичних відносин Євросоюзу з Києвом є наслідком по-

літизації “мовного закону” в Україні та сильною позицією Росії в міжнародній політиці Євросоюзу. Коли передові українські політики послуговуються російською мовою під час візитів в Брюсселі, політики Євросоюзу мають відчуття, що Україна є російськомовна. Хоча 10 стаття Конституції України запевняє, що державною мовою є українська мова у всіх сферах життя на всій території України, на жаль українська держава не стоїть на сторожі тієї статті Конституції. Дії сьогоднішніх влад України маргіналізують функціонування української державної мови. В Україні запевнений вільний розвиток, спілкування і охорона російської мови, інших мов національних меншин України”. Сьогоднішня влада України не охороняє російської мови тому, що вона ніяк не загрожена. Таким чином прийняття закону про мовну політику влада навмисно шкодить збереженню, розвитку і функціонуванню української державної мови.

Найбільш яскравим доказом уяви європейських політиків в Брюсселі були окремі візити головних політиків України в Європейському Парламенті і особливо під час замкнених засідань на чолі з головою Верховної Ради України Володимиром Литвином і головою фракції Партії регіонів у Верховній Раді Олександром Єфремовим у Страсбурзі. Коли кількість членів переговорів було обмежене до близько п'яти осіб, як правило українські політики послуговувалися російською мовою, за винятком Бориса Тарасюка, який завжди послуговується українською і англійською мовами. Така є дійсність, хоча у протилежності до російськомовних українських політиків дипломатичне представництво віддає перевагу спілкуванню державною українською мовою.

Практичні наслідки преференції української мови як у дипломатичних переговорах і міжнародних стосунках, так і в регіонах України є такі, що західноєвропейські і американські фірми діючі в Україні у більшості випадків ще спілкуються з клієнтами не російською, а українською мовою як державною. Натомість українські фірми, а також державні установи, особливо у східних регіонах України починають функціонувати лише в російській мові. Прохання, щоб вживали українську державну мову часто буває неможливе. Для поляків-українознавців перспектива контакту вимагає або вивчення російської мови, або такої перспективи немає.

Наслідки “мовного закону” на громадянсько-побутовому рівні

Після схвалення і втілювання в життя закону про “мовну політику” в Україні мало перспективною стає співпраця для польсько-українських відносин у всіх сферах життя. Ми, польські українознавці, які не перестали відвідувати університетські осередки у таких східних і південних містах України, як Луганськ, Донецьк, Харків, Сімферополь, Одеса, Миколаїв, Черкаси тощо, буваємо свідками ще більш гострих і негативних реакцій громадян України, з якими після прийняття “мовного закону” доводиться спілкуватися на різних рівнях життя. Візьміть до уваги, що російської мови не знають аспіранти, студенти і ті викладачі Кафедри українознавства Ягеллонського університету, які доростали вже в незалежній Польщі і не були змушені обов'язково вивчати російську мову. Цього ніяк не спроможні зрозуміти російськомовні громадяни, а прохання спілкування в українській мові їх не переконує.

Протягом останнього року ставлення, особливо урядовців до людей, які спілкуються українською мовою, набагато погіршилося. Ми Вам писали у першому листі з 16 травня 2012 року, що нам було важко зрозуміти і було прикро, коли подорожуючи Україною, в літаках, поїздах, в офіційних установах України ми чули передовсім російську й англійську мови, а українську - лише вряди-годи. Наші спроби порозумітися українською найчастіше не знаходять зрозуміння і навіть викликають негативні реакції.

Тепер після втілювання в життя “мовного закону” з приводу політизації мовного питання часто-густо буває, що висловлені українською мовою запитання, прохання до людей в різних установах, на пояснення, що не розуміємо російської мови, чуємо у відповіді, що “надо вам ходити с переводчиком с украинского на русский язык”. Мало того, бувають нечувані ще торік випадки, коли на українськомовну розмову по мобільному телефону неодноразово можна почути коментарі “бандеровці”, “неофашисти”.

Частина відповіді на причини домінації російської мови дає, між іншим, пригода поляка, студента III курсу українознавства, який мав нагоду бути на зустрічі з міністром освіти Дмитром Табачником. Після зустрічі студент підійшов до міністра і привітався в українській мові. Коли сказав, що він студент-україніст Ягеллонського університету, міністр Табачник перейшов на російську мову і сказав “Да, да я знаю Ягеллонский университет, это старый университет в Польше”. На тому розмова закінчилась, міністр відвернувся і пішов. Це випадок є у звіті відвідуючих Україну краківських українознавців. Скажіть, чи можна собі уявити, що, знаючи долю України та про її відвічну русифікацію, міністр освіти Польщі у випадку, коли б приїхав з України українець-полоніст і почав розмову польською мовою, чи міністр освіти Польщі перейшов би на російську мову? Чи міністр освіти Франції студентові полякові, який знає французьку мову, відповідав би на його запитання російською мовою і т.д.?

Як в такому контексті можна зрозуміти інформації міністра Дмитра Табачника, який у своєму звіті сказав, “що вже в східних регіонах України вводиться навчання в російській мові і вже не будуть видавати підручники, які насаджують непотрібну нікому мову, цебто українську” і що його ідеалом є, щоб у кожній початковій школі діти вивчали англійську мову і мали доступ до комп’ютера, а не всі діти можуть вивчати державну українську мову, навчання державної мови вважається приватною справою батьків, а не конституційним обов’язком і україномовні школи ліквідують.

Всі ті проблеми разом з суспільними, економічними труднощами, безробіттям є причиною того, що кількості студентів з таких міст України, як Луганськ, Донецьк, Харків, Одеса, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Київ, Львів тощо, які навчаються у краківських вузах і з якими маємо щоденні контакти, не планують повертатися в Україну. Після різних дискусій з польськими студентами студенти з України не можуть зрозуміти, як це можливе, що польська держава фінансує в Польщі кілька газет для української національної меншини – “Наше слово”, “Над Бугом і Нарвою”, “Календар”, “Лемківська ватра”, а вони, громадяни України, в своєму рідному Луганську чи в Одесі та інших містах не мають ані одної української газети. З того виникає, що “на нашій не своїй землі” – як усвідомлював Тарас Шевченко, де їхні батьки платять податки, їхня держава не за-

безпечує громадянам України основних культурних прав, а у першу чергу, не запевняє освіти в державній українській мові, починаючи від садочка, а закінчуючи на університетах, Академії наук, засобах масової інформації та усіх установах, де повинна функціонувати державна мова у всіх сферах суспільного життя на всій території України, де не функціонує система української мови, необхідна для духовного життя країни.

Студенти з Польщі у розмовах зі студентами з України питають, чи однак одна з головних причин маргіналізації української мови як державної виникає з того, що українська мова трактується, як пише Микола Рябчук, як мова колгоспника?¹⁶ Чи це наслідки советської політики створення “homosovietikusa” - советського російськомовного народу і советської людини, про що свідчить спосіб думання принижованого колгоспника-хлібороба, який відслужив за советських часів два роки в Червоній Армії. Ми в Польщі могли про це неодноразово переконатись, коли подорожуючи з солдатами, які з’їжджали з Мінська до Лігниць за Вроцлавом, де служило близько 70-ти тисяч червоноармійців. На наші запитання, чи вони знають білоруську мову, у відповідь можна було неодноразово почути: “По-белорусски сегодня говорит уже только какое-то хамство в деревне”. Це було в 60–70–80-тих роках ХХ століття. Те, що сьогодні сталося з потопаючими у вишневих садочках хуторами і селами України, з селами Білорусі, а також деревнями Росії, – бачимо всі.

Висновки, пропозиції, прохання й надії

Незалежно від усіх ускладнень і причин маргіналізації української мови, які необхідно вивчити і пояснити можливо найширшому суспільству, ми, краківські українознавці, бачимо можливість справедливого вирішення мовної проблеми, яка задовільняла б усіх громадян України, незалежно від національного походження, віросповідання, політичних симпатій тощо. Ми бачимо навіть унікальні користі, які можна досягнути після як же нелегкої історії розвитку української мови, культури, народу і держави.

Незалежно від конфліктів, страждань, переслідувань, денационалізації український народ в цілому як жоден інший народ багатомовний, а принаймні двомовний на сході України, а в західній Україні знають три мови – українську, польську, російську. Можна цю двомовність, чи багатомовність побачити як добро, шанс, але за умови, що українська мова як державна не буде принижувана, а українськомовні громадяни, а також іноземці і гості, володіючи державною українською мовою, не будуть свідками коментарів – неофашисти, бандеровці і т.д.

Все це можливе, коли усі російськомовні українці, національні меншини, росіяни зрозуміють, що вивчити другу мову, тим більше мову держави, в якій вони живуть, це і багатство, і друге духовне життя, а також честь, моральний і конституційний обов’язок знати і спілкуватися державною мовою країни і батьківщини, в якій живуть після такої трагічної історії українського народу, історії його культури, яка не могла розвиватися у природний спосіб без внутрішніх і зовнішніх перепон і причин. І це одночасно надія на мирні відносини України зі своїми сусідами, що гарантують міжнародні стандарти, які зобов’язана дотримувати Україна як майбутній член Європейського Союзу.

¹⁶ M. Riabczuk, „Biała skóra, czarny język” – kwestia językowa w USRS, [w:] M. Riabczuk, *Dwie Ukrainy*, Warszawa 2005, s. 65–68.

Тому ми, краківські українознавці, і всі дослідники в Україні та в світі, котрі працюють для добра і всебічного розвитку вимріяної поколіннями українців незалежної української держави та її майбутніх відносин з сусідами, зобов'язані пізнати причини домінації російської мови в царській і комуністично-сталінській імперії. Деструкційних наслідків тих двох імперій, як в економічній, так і культурній та мовній площинах не можна використовувати для досягнення цілей безперспективних для розвитку всієї держави.

Звертаємось до Вас, Пане Президенте, а також до представників законодавчої, виконавчої й судової гілки влади та відповідних інституцій – особливо університетських осередків, фахівців і громадських організацій з проханням познайомитися з нашими оцінками історичних фактів, рішень і поведінкою представників діючих влад та інституцій в Україні. Особливо просимо Вас дати нам відповідь на наші запитання, які торкаються незрозумілої для нас, краківських українознавців, інтерпретації фактів, історичної політики та конституційного обов'язку забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної “в усіх сферах суспільного життя” на всій території України.

Ми, як краківські, так і всі дослідники в Україні та в світі, зобов'язані пізнати причини даного явища, в тому випадку домінації російської мови в царській і комуністично-сталінській імперії. Тому так важко нам зрозуміти, задля яких цілей деякі політики свідомо використовують наслідки русифікації української культури й мови для досягнення інтересів одної чи другої групи, не думаючи про загальнодержавні інтереси своєї країни. Тому, як ми вже наголошували, представляємо Вам для використання під час приймання рішень наші наступні висновки, як результати українознавчих досліджень, а також прохання дати відповідь на наші запитання, котрі торкаються проблем і рішень влад, що прийматимуть і втілюватимуть в життя різні закони.

При тому ми сподіваємось, що Україна як майбутній член Європейського Союзу буде надалі тією державою, в якій гарантується вільний розвиток, використання і захист російської й інших мов національних меншин України” як говорить 10 стаття Конституції України.

Ми віримо, що втілювання в життя “мовного закону” не буде використано як передбачав польський дослідник Тадеуш Ольшанський, коли писав: “немає сумнівів, що аналізований проект [мовного] закону має на меті не охорону регіональних мов, але підтримку та розширення участі російської мови в суспільному житті і діяльності органів держави”¹⁷.

Ми, краківські українознавці, ніколи не були, не є і не будемо проти розвитку російської мови, культури всюди, де вона існує і розвивається, в тому числі й в Україні. Однак, як ми писали у нашому першому листі, “після евентуального введення російської мови як державної, російськомовні громадяни України не будуть зобов'язані взагалі вчитись першої державної української мови. Ситуація тоді стане несправедливою і невинуватою, тому що у наслідку історичних подій усі українськомовні громадяни знають російську мову.

¹⁷ T. Olszański, *Problem językowy. Próba nowego spojrzenia*, Prace OSW, nr 40, Warszawa 2012, s. 48.

Для нас, громадян Європейського Союзу, до якого, як віримо, увійде й Україна, очевидним є факт, що у всіх державах їхні державні мови є офіційними, а створення умов для їх розвитку стає одним із обов'язків влади. Ми віримо, що Україна не буде винятком і збереже свою державну мову та не піде шляхом Білорусі”.

На кінець хочемо нагадати, що визначна українська вчена, також учасник краківської конференції про значення української мови у духовному і всебічному розвитку України Лариса Масенко¹⁸, в одній зі своїх наукових робіт дійшла висновку, що такі денаціоналізовані, позбавлені національної культури і мови народи та їх міста, як чехи – Прага, угорці – Будапешт, литовці – Вільнюс, естонці – Таллін, латвійці – Рига, про яких “пам'ятав” у 1921 році “батько народів” на X-му з'їзді Російської комуністичної партії (большевиків), сьогодні економічно і духовно розвиваються, не витрачаючи енергії на викликані штучно конфлікти, втілюють в життя свої плани, відвічні мрії, тому що розв'язали справедливо для свого народу і всіх нацменшин проблему державної мови, національної культури, тотожності, національної гідності та гордості висловлених у своїх гімнах, прапорах, своїй духовності.

І останнє запитання до Вас шановні російськомовні політики, урядовці та всі громадяни України від нас, польських українознавців: чи Вам аж так важко було протягом 22 років незалежності України вивчити державну мову своєї країни, яку напевно любите, якою можете пишатись і котру поважають у світі найбільші авторитети? Серед них є папа римський Іван Павло II, який на 80-му році свого життя, знаючи пасивно українську мову, – щоб втілити в життя ідею святих Кирила і Мефодія, які закликали народи до проповідання Слова Божого у своїх національних мовах, – вивчав півтора року державну українську мову, щоб у мові українського народу та його мучеників виголосити в Києві і у Львові всі свої проповіді в 2001 році. З гордістю, шаною і відвічною українською вірою у духовне відродження України, скріпленою словом понтифіка пише у своїй книзі “Записки українського самашедшого” Ліна Костенко.

Ми, українознавці Ягеллонського університету у Кракові, всіх, кому не байдуже збереження і розвиток української духовності, а передовсім української державної мови, дуже просимо взяти до уваги наші щирі спостереження і зауваження. Надіємось, що наші думки, сподівання і найщиріші побажання всякого добра всім громадянам допоможуть українському народові створити усі законодавчі документи та інституції, необхідні для збереження основи своєї ідентичності – української культури, менталітету і мови, які протягом століть у найважчих умовах творили і розвивали покоління Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Богдана Ігоря Антоновича, Василя Симоненка, співака Володимира Івасюка, Василя Стуса, Ігоря Калинця, Ліни Костенко та їхніх духовних спадкоємців.

¹⁸ Л. Масенко, *Мова і суспільство. Посколоніальний вимір*, Київ 2000; Л. Масенко, *Мова і політика*, Київ 1999.